

กิจกรรมฝึกโรงเรียน กิจกรรมรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ กิจกรรมการจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมงานวิทยาศาสตร์ ฯลฯ

โดยปกติกิจกรรมเหล่านี้ต่างมีลักษณะและแนวปฏิบัติเฉพาะของกิจกรรม ทั้งดำเนินการโดยยึดหลักประชาธิปไตยอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น กิจกรรมอาชีพอิสระเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียนจะมีลักษณะและแนวปฏิบัติที่แสดงความเป็นประชาธิปไตยที่เด่นชัดมาก ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มทำโครงการและดำเนินงานจนครบกระบวนการ เป็นต้น เพียงแต่โรงเรียนให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมให้เป็นไปตามแนวปฏิบัติที่กำหนด หรือพยายามส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของบุคลากรอย่างกว้างขวาง ก็ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย

4. กิจกรรมส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้แก่ กิจกรรมที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ประดิษฐ์ คิดค้นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม หรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกันอื่น ๆ เช่น ส่งเสริมนักเรียนนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปประดิษฐ์คิดค้นทำผลงานทางวิทยาศาสตร์ในรูปแบบโครงงาน โดยใช้วัสดุอุปกรณ์และทรัพยากรจากท้องถิ่น หรือกิจกรรมรุ่นพี่ช่วยเหลือน้อง เป็นต้น

กิจกรรมเหล่านี้ โรงเรียนควรให้การสนับสนุนส่งเสริมในลักษณะต่าง ๆ เช่น ประชาสัมพันธ์ เชิญชวน จัดประกวดผลงานดีเด่น จัดนิทรรศการเสนอผลงาน มอบประกาศนียบัตรยกย่อง ชมเชย เป็นต้น

5. กิจกรรมพิเศษต่าง ๆ เช่น ส่งนักเรียนไปแข่งขันด้านทักษะต่าง ๆ หรือตอบปัญหาสอบชิงทุน การแข่งขันกีฬาท้องถิ่น การส่งนักเรียนไปแสดงกิจกรรมหรือ เล่นดนตรีตามที่หน่วยงานขอมา การจัดนิทรรศการ การออกร้านในเทศกาลต่างๆ ฯลฯ กิจกรรมพิเศษเหล่านี้โรงเรียนควรเปิดโอกาสและให้การสนับสนุน ในบางกิจกรรม เช่น การส่งนักเรียนไปแข่งขันในเรื่องต่าง ๆ โรงเรียนควรสำรวจ ติดตามข้อมูล ข่าวสารอย่างกว้างขวาง ถ้าเรื่องใดที่เป็นกิจกรรมที่กระทำต่อเนื่องทุกปี จะได้วางแผนกำหนดไว้ในปฏิทินและฝึกซ้อมนักเรียนไว้ล่วงหน้าหรือบางกิจกรรมที่โรงเรียนมีความคิดเห็น และหน่วยงานต่าง ๆ ขอมาให้ไปแสดง ก็ควรให้การสนับสนุน เพราะนอกจากส่งเสริมให้นักเรียนแสดงความสามารถแล้ว ยังเป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนด้วย

นักเรียนหรือกลุ่มนักเรียนที่มีความสามารถในกิจกรรมพิเศษเหล่านี้ โรงเรียนควรให้การยกย่องชมเชย ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

4. การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เป็นประชาธิปไตย

การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่เป็นประชาธิปไตย จะช่วยเสริมบรรยากาศภายในโรงเรียน ให้เป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเรามีความเชื่อว่าบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีเปรียบเสมือน ครูที่พูดไม่ได้ที่มีอิทธิพลในการเสริมสร้างความคิด จิตใจที่เป็นประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

หากเรามองโดยภาพรวมแล้ว เราอาจจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่ส่งเสริมบรรยากาศ ประชาธิปไตยได้ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมด้านกายภาพ ได้แก่ การจัดบริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ ห้องเรียน ห้องประกอบ ครัวภัณฑ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่คำนึงถึงความสะอาดสดชื่น ร่มรื่น สวยงาม มีชีวิตชีวา มีความสร้างสรรค์ สะดวกสบายต่อการใช้สอย มีความปลอดภัย คุ้มค่า และเกิดประโยชน์

การจัดสภาพแวดล้อมด้านกายภาพควรอยู่ภายใต้หลักการของ การร่วมคิดร่วมทำ เพราะนอกจากจะได้มาซึ่งทางเลือกหลาย ๆ วิธีจากบุคคลหลาย ๆ คนแล้ว ยังเสริมสร้างความรู้สึที่ดี ความรู้สึกของการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของ โดยเฉพาะนักเรียนซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่มีคุณค่า ที่ผู้บริหารโรงเรียนและครู – อาจารย์ควรเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดเห็น ตัดสินใจวางแผน ดูแลบริเวณโรงเรียน อาคารสถานที่ ภายใต้คำแนะนำของครู – อาจารย์

2. สภาพแวดล้อมด้านวิชาการ ได้แก่ การจัดสภาพแวดล้อมเสริมทางการเรียน การสอน ทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการจัดบริการส่งเสริมสนับสนุนทางวิชาการต่าง ๆ ที่จะทำให้นักเรียนได้รับความรู้ ประสบการณ์ให้มากที่สุด ภายใต้บรรยากาศที่มีชีวิตชีวาอย่างเป็นประชาธิปไตย เช่น การจัดกิจกรรมอภิปราย ตอบปัญหา นิทรรศการ เชิญวิทยากร มาบรรยาย ให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตย การจัดการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง ครูให้ความรักความเมตตาและปฏิบัติกับนักเรียนเสมอต้นเสมอปลาย

3. สภาพแวดล้อมด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน ในลักษณะต่าง ๆ เช่น

- บุคลากรมีความเป็นกันเอง ยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายโอภาปราศรัยด้วยความเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน
- บุคลากรมีโอกาสพบปะสังสรรค์หรือรวมกลุ่มทำกิจกรรมหลาย ๆ รูปแบบ ทั้งในและนอกสถานที่
- บุคลากรให้ความเคารพ ยอมรับในบทบาทหน้าที่ของกันและกัน
- มีความจริงใจ ให้เกียรติ และประสานประโยชน์ซึ่งกันและกันด้วยความยุติธรรม
- บุคลากรยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันและเป็นที่ปรึกษาของกันและกัน

- บุคลากรเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจ
- มีการยกย่องชมเชย เผยแพร่ผลงานของบุคลากรที่มีความสามารถ

๑๓๑

การจัดกิจกรรมที่ช่วยสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

คำว่า “กลุ่ม” ที่นำมาใช้ในคู่มือฉบับนี้มีความหมายเฉพาะ เพราะกลุ่มดังกล่าวมีลักษณะเป็นกลุ่มที่จงใจจัดตั้งเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนรวมตัวกันเพื่อร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน เรื่องของกลุ่มซึ่งถือเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการพัฒนาประชาธิปไตยที่ครูควรทราบมีดังนี้

1. ความหมาย

1.1 *กลุ่มเพื่อการเรียนการสอน* หมายถึง องค์กรที่โรงเรียนหรือครูจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นกระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน กลุ่มประเภทนี้จะประกอบด้วยนักเรียนจำนวนประมาณ 5 – 8 คน รวมตัวกันเพื่อเรียนหรือทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเรียนจบเรื่องหนึ่งหรือทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายเสร็จสิ้นแล้วกลุ่มจะสลายตัวไป เมื่อจะเรียนเรื่องใหม่หรือทำกิจกรรมใหม่ก็จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่อีก ระยะเวลาในการคงสภาพเป็นกลุ่มนั้นส่วนมากจะเป็นเวลาสั้น ๆ เพื่อให้โอกาสนักเรียนได้เปลี่ยนกลุ่มบ่อย ๆ ยกเว้นกิจกรรมบางอย่างที่นักเรียนต้องใช้เวลาปฏิบัติงาน กลุ่มก็จะคงสภาพอยู่นาน เช่น การทำพืชผักสวนครัว ใช้เวลาปฏิบัติงานเป็นปี กลุ่มจึงต้องคงสภาพอยู่เป็นปี กลุ่มในความหมายแรกนี้ จะมีลักษณะดังนี้

- เป็นการตั้งชื่อเพื่อการเรียนการสอน
- กลุ่มจะรวมตัวกันปฏิบัติงานในระยะสั้น ๆ
- จะมีการจัดตั้งกลุ่มใหม่เพื่อเมื่อทำกิจกรรมใหม่
- สมาชิกในกลุ่มมีจำนวนจำกัด

1.2 *กลุ่มเพื่อการจัดกิจกรรม* เป็นกลุ่มที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนรวมตัวกันเอง เพื่อจัดทำกิจกรรมใด ๆ ในโรงเรียน สมาชิกในกลุ่มมีจำนวนไม่จำกัด ระยะเวลาการรวมตัวไม่จำกัดอาจจะยืนยาวเป็นปีหรือหลายปี กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่นักเรียนรวมตัวกันเพื่อจัดองค์กรเป็นกรรมการบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น กรรมการนักเรียน กรรมการสหกรณ์ โรงเรียน ฯลฯ กลุ่มจะมีลักษณะดังนี้

- นักเรียนจะรวมตัวกันเอง
- จำนวนสมาชิกไม่จำกัด
- ระยะเวลาการรวมตัวไม่จำกัด
- มีวัตถุประสงค์เพื่อบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน

การจัดกลุ่มทั้ง 2 ลักษณะนี้ โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้แก่นักเรียน และฝึกฝนให้นักเรียนได้เรียนรู้การดำเนินงานต่าง ๆ ในรูปแบบประชาธิปไตย

2. องค์ประกอบของกลุ่ม

2.1 กลุ่มที่เป็นองค์การจัดขึ้นเพื่อการเรียนการสอน มีองค์ประกอบดังนี้

- สมาชิกจำนวนระหว่าง 5–8 คน
- มีกิจกรรมที่จะปฏิบัติ
- กิจกรรมที่ปฏิบัติเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนการสอน
- การปฏิบัติงานในกลุ่มสมาชิกจะควบคุมกันเอง
- ครูจะเป็นผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ
- ระยะเวลาในการรวมตัวเป็นระยะสั้น ๆ เช่น ใช้เวลาประมาณ 1–2 สัปดาห์

2.2 กลุ่มที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนรวมตัวกันเองเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน มีองค์ประกอบดังนี้

- สมาชิกไม่จำกัดจำนวน
- มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมบริหารกิจกรรมใด ๆ ของโรงเรียน
- มีกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติ เช่น มีการประชุม , การแถลงนโยบาย
- มีกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก
- ระยะเวลาในการรวมตัวไม่จำกัด

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานเป็นกลุ่ม

การนำเอการทำงานเป็นกลุ่มมาใช้เป็นกระบวนการเรียนการสอนนั้น นอกจากจะช่วยสร้างเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนได้แล้วยังมีประโยชน์อื่น ๆ ดังนี้คือ

3.1 กลุ่มช่วยฝึกความกล้าและทดสอบความสามารถของนักเรียน นักเรียนบางคนอาจไม่กล้าที่จะทำเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ คนเดียว จำเป็นต้องอาศัยกลุ่มช่วยจึงจะเกิดความกล้าขึ้น

3.2 กลุ่มช่วยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เจตคติและความเห็นทั้งยังช่วยปรับปรุงความประพฤติและนิสัยใจคอของสมาชิกให้ดีขึ้นด้วย

3.3 กลุ่มช่วยสร้างเสริมพลังทางร่างกายและจิตใจ การร่วมมือและร่วมใจกันในการทำกิจกรรม เพื่อกลุ่มจะเป็นเครื่องช่วยเสริมพลังทางร่างกายและทางใจให้แก่สมาชิก

3.4 กลุ่มช่วยค้ำกันให้เกิดความรู้สึกลดอคติ เป็นเครื่องบำรุงขวัญและให้ความอบอุ่นแก่สมาชิก เมื่อเกิดการรวมกลุ่มกัน ความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นทันทีที่ทำให้สมาชิกเกิดความมั่นใจ และรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า จึงอยากทำทุกอย่างให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มของตน

3.5 ในเด็กวัยประถมศึกษา กลุ่มมีอิทธิพลที่จะควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มได้ด้วย

4. บทบาทของครูในการใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย

ในการทำงานเป็นกลุ่ม ครูในฐานะเป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือนักเรียนควรปฏิบัติดังนี้

- 4.1 ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน
- 4.2 ปฏิบัติงานร่วมกับนักเรียนในงานที่ครูพิจารณาเห็นว่าควรทำ
- 4.3 กระตุ้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน
- 4.4 ให้ที่ประชุมตัดสินใจในปัญหาต่าง ๆ โดยครูไม่ตัดสินใจเสียเอง เว้นแต่นักเรียนจะตัดสินใจผิดพลาด เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ครูจะคัดค้าน และให้นักเรียนคิดตัดสินใจใหม่
- 4.5 นำมติที่ประชุมไปปฏิบัติจริง
- 4.6 พยายามสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยความจริงใจ
- 4.7 ให้ความยุติธรรมแก่ทุกคนในกลุ่ม
- 4.8 ช่วยแนะนำให้การอภิปรายอยู่ในประเด็น
- 4.9 ใช้เทคนิคต่าง ๆ ของกระบวนการกลุ่มเพื่อฝึกให้นักเรียนปกครองกันเอง

การอาศัยเทคนิคกระบวนการกลุ่มดังกล่าวข้างต้น ย่อมมีผลทำให้การทำงานกลุ่มพัฒนาไปอย่างประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลงานที่มีคุณภาพ และกระบวนการกลุ่มภายใต้ข้อผูกพันที่เหมาะสม ย่อมเป็นแหล่งฝึกให้นักเรียนรู้จักดำเนินวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หรืออีกนัยหนึ่งนิสัยและการดำเนินวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยของนักเรียน ถูกบ่มเพาะมาจากการทำงานกลุ่มด้วยเทคนิคกระบวนการกลุ่มที่มีประชาธิปไตย ห้องเรียน ชั้นเรียน และโรงเรียนก็ย่อมจะเป็นประชาธิปไตยตามลำดับ และด้วยเทคนิคกระบวนการกลุ่ม ประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นก็จะมิใช่เป็นอย่างผิวเผินชั่วคราว หากแต่เป็นประชาธิปไตยที่ถูกพัฒนาให้มั่นคงถาวร

5. การจัดกลุ่มและกระบวนการทำงานของกลุ่ม

การฝึกให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่มนั้นดูเพียงผิวเผินจะเห็นว่าเป็นของง่ายที่ใคร ๆ ก็ทำได้ แต่เมื่อนำเอาไปใช้ในการสอนจริง ๆ และครูเป็นจำนวนมากที่ประสบความล้มเหลว เพราะไม่เข้าใจเทคนิคในการจัดกลุ่มและการทำงานของกลุ่ม ครูจะแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ แล้วมอบงานให้แต่ละกลุ่มไปปฏิบัติ นักเรียนก็ปฏิบัติตามตามครูสั่ง โดยคิดแต่เพียงว่าการปฏิบัติงานได้สำเร็จตามที่ครูสั่ง เป็นสิ่งที่พึงประสงค์ การทำงานเป็นกลุ่มประเภทนี้ แทนที่จะช่วยสร้างคุณธรรมและคุณนิสัยที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียน จะช่วยทำให้นักเรียนเป็นคนเห็นแก่ตัว หรือเลื่องงานเอาโรคเอาเปรียบผู้อื่น ไม่สนใจงานส่วนรวม ใช้เล่ห์กลต่าง ๆ ที่จะให้ได้ผลงานโดยไม่ต้องทำงานนับเป็นความล้มเหลวในการฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ต่อไปนี้เป็นข้อเสนอแนะในการจัดกลุ่มและการทำงานของกลุ่ม พร้อมกับชี้ให้เห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขไว้ด้วย

5.1 การจัดกลุ่ม

การจัดนักเรียนเป็นกลุ่มนั้นเป็นเรื่องที่มีปัญหาในทางปฏิบัติมาก ครูควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในเรื่องต่อไปนี้

5.1.1 การจัดนักเรียนเข้ากลุ่ม อาจทำได้หลายวิธี เช่น ให้เลือกเข้ากลุ่มโดยเสรี ครูจัดแบ่งให้เอง หรือจัดให้เหมาะแก่กิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ๆ แต่มีข้อควรคำนึงว่าต้องจัดให้สอดคล้องและตรงกับปัญหาในชีวิตจริง ที่ว่าคนเราไม่อาจเลือกอยู่หรือทำงานร่วมกับใครได้เสมอไป จำเป็นต้องอยู่กับคนที่แตกต่างกันทั้งด้านความประพฤติ สติปัญญา และฐานะ ห้องเรียน ก็เป็นสถานที่เตรียมนักเรียนให้เผชิญปัญหาในชีวิตจริง จึงควรจัดกลุ่มให้สอดคล้องและใกล้เคียงกับปัญหาที่มีในสังคม ฝึกให้ทำงานร่วมกับคนที่มีความแตกต่างกันตั้งแต่ยังเด็ก อนึ่ง ควรคละนักเรียนทั้งสองเพศให้มีจำนวนใกล้เคียงกันโดยครูอาจให้เข้าแถวหรือจับฉลากก็ได้ หรืออาจให้เลือกโดยเสรีภายใต้หลักเกณฑ์ที่ว่า ในแต่ละกลุ่มจะต้องมีนักเรียนทุกประเภทคละกัน การให้เลือกโดยเสรี นักเรียนที่คุ้นเคยกันหรือเรียนเก่งจะจับกลุ่มกัน กีดกันคนที่ตนไม่ชอบหรือคนอ่อนออกจากกลุ่ม ถ้าเป็นเช่นนั้นครูอาจจะยอมในครั้งแรกที่เป็นการเริ่มต้นทำงานกลุ่มใหม่ ๆ และค่อย ๆ แก้ไขในภายหลัง พร้อมกันนั้นครูจะต้องชี้แจงเหตุผลให้นักเรียนควรอยู่ร่วมกับคนที่แตกต่างกันไม่เลือกประเภท เพราะต้องมีส่วนช่วยเหลือหรือรับการช่วยเหลือจากคนอื่น จะทำตนโดดเดี่ยวหรือไม่รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นไม่ได้

5.1.2 จำนวนนักเรียนในกลุ่ม แต่ละกลุ่มควรมีจำนวนประมาณ 2 – 8 คน ถ้าในห้องเรียนใดมีนักเรียนมากควรจัดกลุ่มละ 7 – 8 คน แต่ถ้านักเรียนมีน้อย ควรพิจารณาแบ่งตามความเหมาะสม ถ้าจัดกลุ่มใหญ่เกินไปจะทำให้การทำงาน ควบคุม หรืออภิปรายไม่ทั่วถึงหากน้อยเกินไปจะทำให้การแสดงความคิดเห็นอยู่ในแ่งมุมที่จำกัด ถ้านักเรียนน้อยเกินไป อาจจะจัดกลุ่มไม่ได้ เช่น

มีอยู่เพียง 2 – 3 คน ถ้านักเรียนมากเกินไปควรเพิ่มจำนวนกลุ่มไม่ควรเพิ่มคนในกลุ่ม ถ้านักเรียนเพียง 2 – 3 คนก็จัดกลุ่มเดียว

5.1.3 จำนวนกลุ่มในแต่ละห้องเรียน จัดตามสมควรกับจำนวนนักเรียนและตามความเหมาะสมกับคาบเวลาและลักษณะเนื้อหาของกิจกรรม อาจเป็น 4 – 5 กลุ่ม มากน้อยกว่านี้ก็ได้ ถ้าจำนวนกลุ่มมีน้อยกว่ากิจกรรมที่จะให้นักเรียนทำ เช่น มีเรื่องที่จะต้องศึกษา 4 เรื่อง แต่มีนักเรียนเพียง 2 กลุ่ม อาจให้นักเรียน 1 กลุ่ม ศึกษา 2 เรื่อง ถ้าจำนวนกลุ่มมีมาก เช่นมีเรื่องต้องศึกษา 4 เรื่อง แต่มีนักเรียน 6 กลุ่ม กลุ่มที่เกินอาจจัดให้ศึกษาเรื่องซ้ำกับกลุ่มอื่นหรือให้เลือกศึกษาตามความพอใจก็ได้

5.2 กระบวนการทำงานกลุ่ม

กระบวนการทำงานกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการฝึกนักเรียนให้เป็นประชาธิปไตย กระบวนการกลุ่มไม่ใช่จัดให้นักเรียนมานั่งรวมอยู่ที่เดียวกัน แต่จะต้องมีความผูกพันกันด้วยการทำงานเป็นกลุ่ม มีหน้าที่และความรับผิดชอบในระดับกลุ่ม ตามขั้นตอนต่อไปนี้คือ

5.2.1 ตำแหน่งหน้าที่ในกลุ่ม ต้องมีผู้ทำหน้าที่ดังนี้

- ประธาน เป็นหัวหน้าหรือผู้นำในกลุ่ม ไม่ใช่ในลักษณะผู้บังคับบัญชา หรือได้รับมอบอำนาจจากครูให้ควบคุมเพื่อน แต่เป็นผู้นำในการทำงานของกลุ่มภายใต้มติหรือความเห็นชอบของกลุ่ม ประธานได้มาจากการเลือกตั้งของกลุ่ม อาจให้มีรองประธานด้วยก็ได้
- เลขานุการ โดยปกติให้ประธานเป็นผู้เลือก
- สมาชิก ทุกคนในกลุ่มเป็นสมาชิกรวมทั้งประธานและเลขานุการด้วย

เมื่อกลุ่มเลือกประธานและประธานเลือกเลขานุการแล้ว ครูควรชี้แจงหน้าที่ของประธานเลขานุการและสมาชิก ดังนี้

ประธาน เป็นผู้นำกลุ่ม และดูแลให้สมาชิกปฏิบัติตามมติของกลุ่มเป็นผู้แจกงาน นำอภิปราย นำสรุป ติดต่อประสานงานกับครูและกลุ่มอื่นๆ ตลอดจนเป็นผู้ตักเตือนสมาชิกในกลุ่มและทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกด้วย

เลขานุการ มีหน้าที่จดบันทึกข้อคิดเห็น ข้อมูล หรือข้อสรุปเป็นผู้ช่วยประธาน เป็นผู้ริเริ่มงานของกลุ่ม และทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกของกลุ่มด้วย

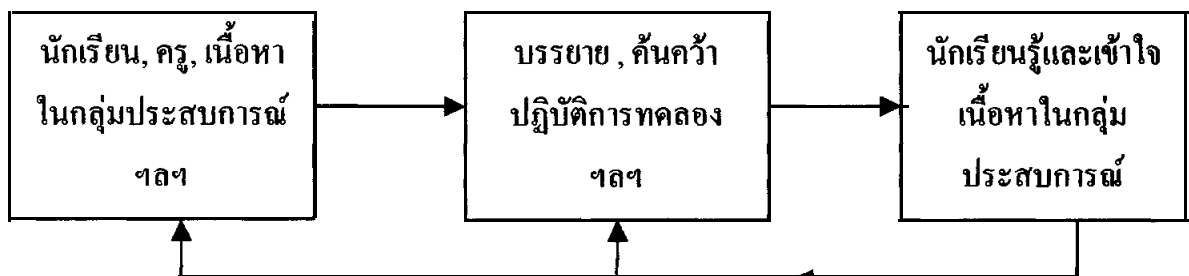
สมาชิก มีหน้าที่ทำงานร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน ปฏิบัติตามมติและข้อตกลงของกลุ่ม ตลอดจนคอยตักเตือนซึ่งกันและกันให้ทุกคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กลุ่มบัญญัติไว้หรือปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน เป็นต้น และเหมาะสมกับวัย ในด้านสามัคคีธรรมนั้นนอกจากจะเห็นแก่

ประโยชน์ส่วนรวมที่อยู่ใกล้ตัว เช่น ประโยชน์ของโรงเรียนหรือชุมชนมากขึ้น ส่วนปัญญาธรรมนั้น นักเรียนจะคิดจะทำหรือแก้ปัญหาใด ๆ ด้วยเหตุผล หรือด้วยหลักการจะไม่ทำหรือแก้ปัญหาใด ๆ ด้วยความพอใจ หรือด้วยอารมณ์

แนวคิดพื้นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย

การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ทำกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปนั้น ใช้วิธีการหลาย ๆ วิธี เช่น การบรรยาย การสาธิต การปฏิบัติ การทดลอง การแสดงบทบาทสมมุติ การแสดงละคร ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมุ่งเน้นให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเขียนแผนภูมิการเรียนรู้ได้ดังนี้

แผนภูมิ แสดงกระบวนการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ตามเนื้อหาในกลุ่มประสบการณ์

กระบวนการเรียนการสอนดังกล่าว หากได้แก้ไขเพิ่มเติมหรือปรับปรุงอีกเล็กน้อยโดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการเรียนการสอน ก็จะช่วยสร้างเสริมคุณลักษณะต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาอีกหลายประการ เช่น ต้องการสร้างคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยจากการสอนเรื่อง “ชีวิตในบ้าน” ก็สามารถปลูกฝังได้ ดังนี้

สอนโดยใช้บ้านเป็นแหล่งวิชาเป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดบ้าน และใช้บ้านเป็นสถานที่ฝึกในการทำงานร่วมกับคนอื่น การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น มีเหตุผลหรือเมื่อสอนเรื่อง การซักผ้า ครูก็สอนให้นักเรียนรู้ขั้นตอนการซักเสื้อผ้า การเคารพสิทธิของผู้อื่น มีสัมมาคารวะและสัมมาวาจาไปด้วย คุณลักษณะดังกล่าวนี้เป็นคารวธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม อันเป็น

องค์ประกอบของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หรือเรียกผู้ดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยว่า เป็นผู้มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั่นเอง

ถ้าจะทำให้นักเรียนมีความรู้เรื่องการจัดบ้านและใช้เป็นสถานที่ฝึกฝนนักเรียนให้ทำงานร่วมกับคนอื่นเป็น ครูก็จำเป็นต้องจัดให้นักเรียนเป็นกลุ่ม มอบงานให้แต่ละกลุ่มปฏิบัติ เช่น บางกลุ่มจัดครัว บางกลุ่มจัดห้องนอน บางกลุ่มจัดบริเวณบ้าน ฯลฯ

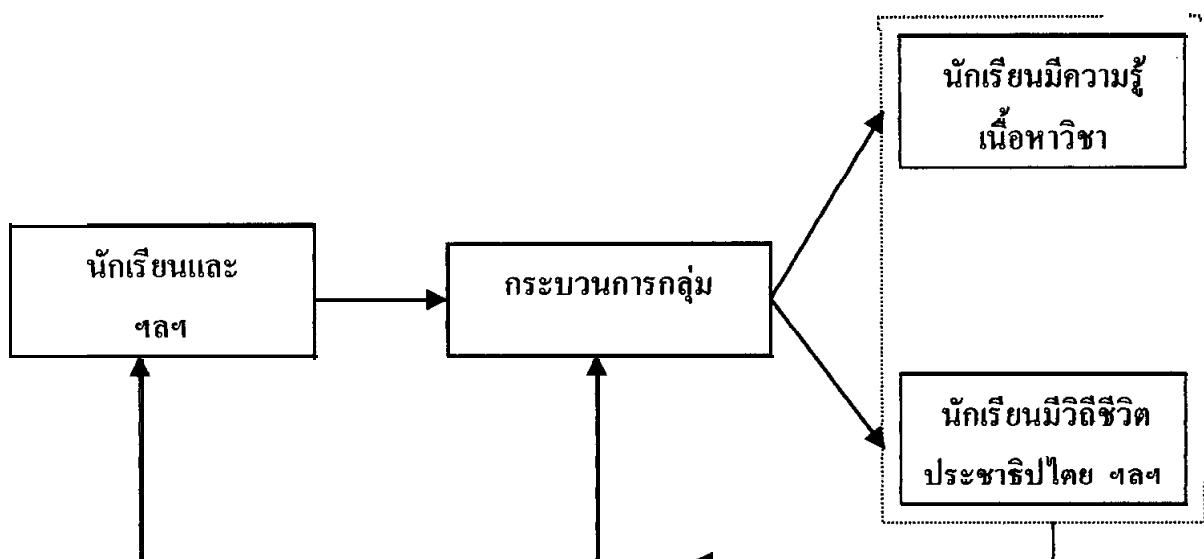
เมื่อนักเรียนได้ปฏิบัติงานเป็นกลุ่มในเรื่องเกี่ยวกับบ้านดังกล่าว บ้านก็จะเป็นสื่อ เป็นเวทีฝึกฝนการทำงานร่วมกับคนอื่น ฝึกฝนวิธีการจัดและดูแลรักษาบ้าน

ในการสอนเรื่องอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ถ้าครูใช้กิจกรรมที่ให้นักเรียนปฏิบัติเป็นสื่อเพื่อฝึกฝนให้เกิดความรู้ตามเนื้อหาวิชาและฝึกให้เกิดนิสัยประชาธิปไตย นักเรียนก็จะได้รับความรู้ตามเนื้อหาวิชาและวิถีชีวิตประชาธิปไตย

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย จึงมิได้หมายถึงการแยกสอนเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว มิได้หมายถึงการให้เด็กเรียนแค่เรื่องประชาธิปไตยตลอดวัน หากแต่หมายถึง การใช้ทุกเนื้อหาวิชา ใช้ทุกกิจกรรมที่ครูจัดให้นักเรียนเป็นสื่อ เป็นเวทีในการฝึกนักเรียนให้เกิดทั้งความรู้ตามเนื้อหาวิชาและเกิดวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ แสดงผลของการจัดกระบวนการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

นักเรียนและองค์ประกอบต่าง ๆ กระบวนการเรียนการสอน ที่ใช้เพื่อการเรียน

นอกจากจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนให้ส่งเสริมประชาธิปไตยแล้ว กิจกรรมนอกห้องเรียนก็ควรเป็นกิจกรรมที่สร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนด้วย ดังนั้น จึงอาจวิเคราะห์การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในแง่บทบาทของบุคคลได้เป็น 2 ฝ่าย คือ บทบาทครู และบทบาทของนักเรียน

บทบาทของครู ครูจะต้องเตรียมการสอนโดยคำนึงถึง

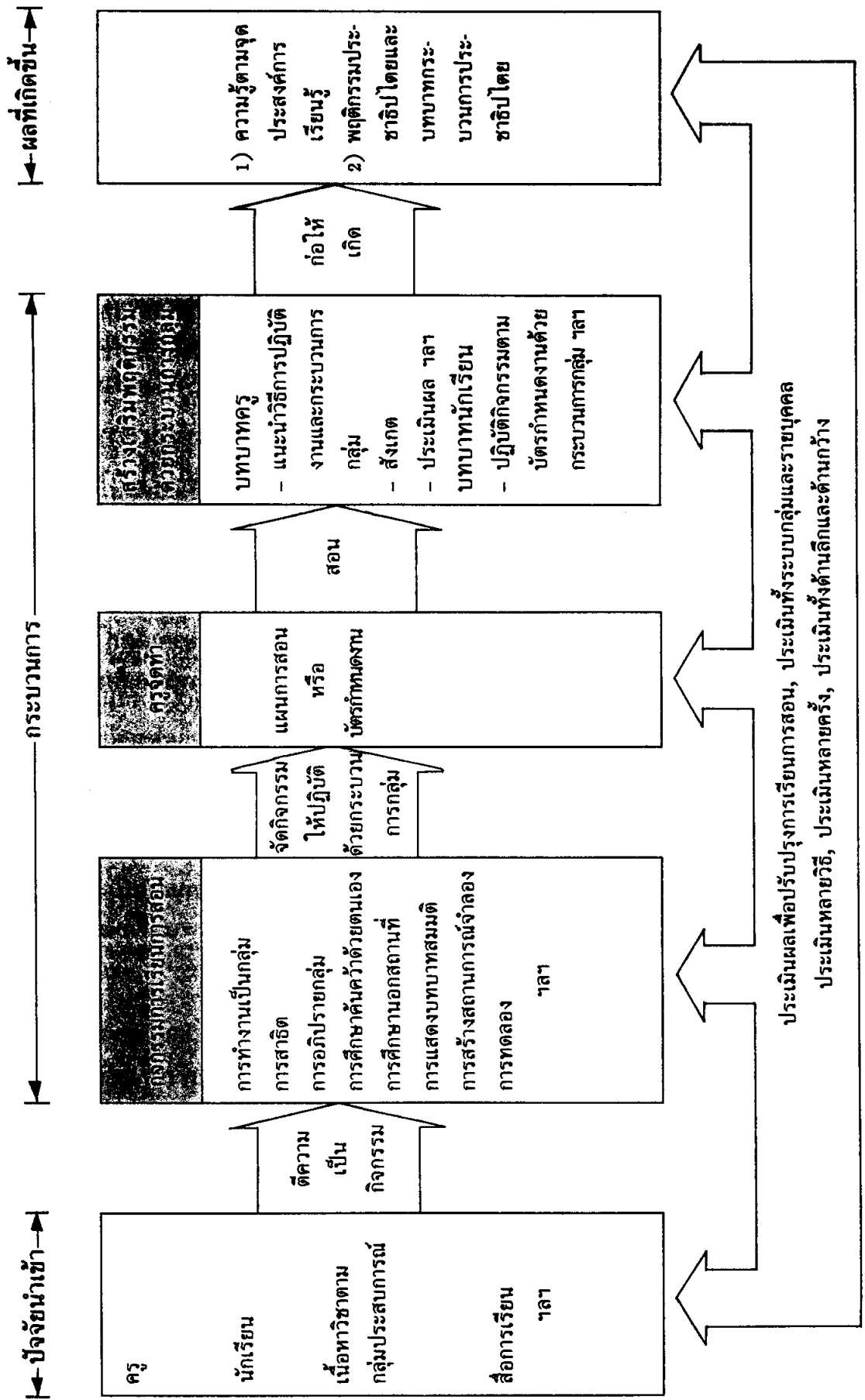
1. จุดประสงค์การเรียนรู้ในแต่ละเรื่อง
2. เนื้อหาวิชาตามกลุ่มประสบการณ์
3. กิจกรรมการเรียนการสอน
4. การทำงานกลุ่มของนักเรียน
5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ก่อนที่จะสอนทุกครั้ง ครูจะต้องเตรียมศึกษาเนื้อหาวิชาตามกลุ่มประสบการณ์ว่าในแต่ละเนื้อหาที่จะสอนนั้นมีจุดประสงค์ในการเรียนรู้อย่างไร จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไร โดยครูจะต้องเป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ฝึกให้นักเรียนได้ปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา เพื่อแสวงหาความรู้และเพื่อทักษะต่าง ๆ โดยมีครูเป็นผู้คอยดูแลให้คำแนะนำช่วยเหลือให้นักเรียนดำเนินกิจกรรมไปจนประสบผลสำเร็จ และเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน

บทบาทของนักเรียน นักเรียนจะต้องแสดงออกในลักษณะผู้ทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยการวางแผน การปฏิบัติจริง และการฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของครูและนักเรียนแล้ว จะเห็นว่า องค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย คือ การฝึกฝนให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์ด้วยวิธีการกระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมประชาธิปไตยให้นักเรียนได้มากที่สุด ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ แนวปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนตามกลุ่มประสบการณ์

จากแผนภูมิ จะเห็นว่า แนวปฏิบัติในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนา ประชาธิปไตยตามกลุ่มประสบการณ์นั้น ประกอบด้วย

1. ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนการสอนคือ ครู นักเรียน เนื้อหาวิชาตามกลุ่มประสบการณ์ สื่อการเรียน สภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อการเรียนการสอน ฯลฯ โดยมีครูเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดเนื้อหาวิชา ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนักเรียน เป็นผู้รับเนื้อหาวิชาที่ครูถ่ายทอด รับพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ได้จากการถ่ายทอดและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนเป็นองค์ประกอบที่ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ และทำให้ใช้เวลาในการเรียนการสอนน้อยลง

2. กระบวนการเรียนการสอน เป็นส่วนสำคัญที่สุดในอันที่จะพัฒนาตัวนักเรียนให้เกิดพฤติกรรมประชาธิปไตย ถ้าครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้โอกาสนักเรียนร่วมกันคิดร่วมกันทำ ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันประเมินผล พฤติกรรมของนักเรียนที่เกิดจากการฝึกหัดก็มีแนวโน้มที่จะเป็นประชาธิปไตยมากสำหรับกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้มากที่สุด คือ การเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ซึ่งเมื่อครูพิจารณาตีความจากเนื้อหาสาระในแต่ละกลุ่มประสบการณ์แล้ว อาจเลือกใช้กิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งในการสอนในห้องเรียน และผลัดเปลี่ยนวิธีการสอนให้เหมาะสมกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหาวิชาเสมอ กิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้ เช่น

- การทำงานเป็นกลุ่ม
- การสาธิต
- การอภิปรายกลุ่ม
- การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง
- การศึกษานอกสถานที่
- การแสดงบทบาทสมมุติ
- การสร้างสถานการณ์จำลอง
- การทดลอง
- การปฏิบัติจริง

ฯลฯ

กิจกรรมการเรียนการสอนทั้งหมดเหล่านี้ ครูต้องพยายามจัดกระบวนการในการเรียนโดยใช้ กระบวนการกลุ่มเป็นหลัก และต้องเตรียมศึกษาแผนการสอนและจัดทำบัตรกำหนดงานให้สอดคล้องกันระหว่างกิจกรรมกับจุดประสงค์ของการเรียนกับเนื้อหาสาระที่จะเรียน จากนั้นจึงถึงขั้นตอนของ

การสอน คือ การฝึกคุณลักษณะของนักเรียนด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งทั้งครู และนักเรียนจะมีบทบาทแยกกัน ดังนี้

บทบาทของครู ครูจะเป็นผู้แนะนำวิธีการปฏิบัติงาน และวิธีการกระบวนการกลุ่มแก่นักเรียน คอยดูแล สังเกต ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำและประเมินผลการทำกิจกรรมของนักเรียน ฯลฯ

บทบาทของนักเรียน นักเรียนต้องปฏิบัติตามกิจกรรมตามบัตรกำหนดงานด้วยความเอาใจใส่ ขอคำปรึกษาแนะนำจากครูเมื่อมีปัญหา ให้ความร่วมมือกับการทำงานของกลุ่มทุกอย่างและร่วมกันทำกิจกรรมโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ฯลฯ

3. ผลที่เกิดขึ้น หลังจากที่นักเรียนผ่านขั้นตอนของกระบวนการเรียนการสอนแล้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นในตัวนักเรียน ได้แก่

- ความรู้ตามจุดประสงค์การเรียนรู้
- พฤติกรรมประชาธิปไตยและบทบาทการประชาธิปไตย

เมื่อครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม และฝึกให้นักเรียนได้รู้จักการสร้างข้อตกลงในห้องเรียน รู้จักควบคุมตนเอง และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาแล้ว ผลที่เกิดขึ้นในตัวนักเรียน นอกจากความรู้ ก็คือ พฤติกรรมประชาธิปไตยที่ค่อย ๆ สะสมในตัวนักเรียน แล้วพัฒนาต่อไปตามแนวทางที่ถูกต้อง

4. การประเมินผล เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะตรวจสอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูว่า บรรลุตามจุดประสงค์หรือไม่ ดังนั้น ระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงต้องมีประเมินผลตลอดเวลาทั้ง โดยครูเป็นผู้ประเมินผลการจัดกิจกรรมและประเมินผลการเรียนของนักเรียนหรือนักเรียนประเมินผลการทำงานกลุ่ม และประเมินผลการเรียนของตนเอง เป็นต้น

บรรยากาศในโรงเรียน บุคลิกภาพของครู และการจัดห้องเรียน

นอกจากจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียน โดยเน้นกระบวนการกลุ่มเพื่อเป็นตัวนำให้นักเรียนฝึกนิสัยประชาธิปไตยแล้ว โรงเรียนจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตย ด้วย โดยการจัดองค์ประกอบอื่น ๆ ในโรงเรียนให้มีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังนี้

1. **บรรยากาศในโรงเรียน** คือการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ดังนี้

1.1 การบริหารกิจกรรมในโรงเรียน คณะครูควรส่งเสริมให้นักเรียนได้ฝึกทำกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปของคณะกรรมการ ที่ให้โอกาสเด็กได้ฝึกทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองโดยมีคณะครูเป็นที่ปรึกษา

1.2 คณะครูจะต้องพยายามสอนให้เด็กคิด โดยการใช้คำถามเป็นสื่อ นำให้มากที่สุด โดยลักษณะของคำถามต้องเป็นคำถามที่กระตุ้นให้เด็กคิดและได้ตอบด้วยเหตุผล

1.3 ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งในเรื่องของการร่วมกันทำงาน การคิด การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักคิดริเริ่ม และยอมรับกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขที่ทางกลุ่มร่วมกันกำหนด

1.4 ครูเป็นทั้งครู ทั้งพ่อแม่ ทั้งเพื่อน และทั้งพี่น้องของนักเรียน ในอันที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน และรับผิดชอบงานส่วนรวม

1.5 ครูเป็นผู้ชี้แนะแนวทางและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติกิจกรรมให้นักเรียน ในขณะที่นักเรียนเป็นผู้แสดงบทบาท ทั้งในฐานะผู้ปฏิบัติ แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

2. บุคลิกภาพของครู

2.1 ลักษณะความสัมพันธ์กับนักเรียน

2.1.1 มีความยุติธรรม

2.1.2 ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นกันเองต่อนักเรียนกระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก

2.1.3 ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน

2.1.4 รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน

2.1.5 มีความมั่นคงทางอารมณ์ อดทน

2.1.6 เป็นผู้ประสานงานให้นักเรียนได้มีโอกาสแสดงออกมากที่สุด

2.1.7 มีความรักเด็กอย่างจริงใจ

ฯลฯ

2.2 ลักษณะการทำงาน

2.2.1 รับผิดชอบต่อหน้าที่และการทำงาน

2.2.2 กระตือรือร้น มีความสุขต่อการทำงาน

- 2.2.3 มีบทบาทเป็นที่ปรึกษา และประสานงานในการจัดกิจกรรมให้นักเรียนปฏิบัติ
- 2.2.4 เป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนแสดงออก
- 2.2.5 ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม
- 2.2.6 ติดตามและประเมินผลการทำงานของนักเรียน

ฯลฯ

3. การจัดห้องเรียน

เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างได้ผล และเป็นการฝึกกระบวนการประชาธิปไตยไปพร้อมกัน ครูจำเป็นต้องจัดห้องเรียนให้เอื้อสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยด้วย คือ

3.1 การจัดที่นั่ง การจัดที่นั่งเพื่อฝึกให้นักเรียนได้รู้จักทำงานตามกระบวนการประชาธิปไตยนั้น ควรจัดให้นั่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 5–8 คน โดยมีการเลือกประธานกลุ่มหมุนเวียนกันไปเป็นรายวัน รายอาทิตย์ หรือรายเดือน ตามความเหมาะสม การจัดเด็คนั่งเป็นกลุ่มจะทำให้เด็กเกิดความสะดวกในการทำงาน การประชุมวางแผนงาน การค้นคว้า

3.2 บรรยากาศในห้องเรียน นักเรียนมีเสรีภาพในการเคลื่อนไหวโดยให้นักเรียนควบคุมตนเองตามข้อตกลงของห้องเรียน มีครูเป็นที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือ เมื่อนักเรียนเกิดปัญหาในการเรียนและการปกครอง และต้องเป็นกันเอง

3.3 การจัดกลุ่มในห้องเรียน กลุ่มนักเรียนแต่ละกลุ่มที่แบ่งไว้ในห้องเรียนควรมีการเปลี่ยนแปลงเป็นช่วงเวลา เพื่อให้ให้นักเรียนมีโอกาสร่วมกันทำงานในห้องเรียนอย่างทั่วถึง แต่เมื่ออยู่ในกลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีความผูกพัน และมีหน้าที่รับผิดชอบภายในกลุ่มของตน ไม่ก้าวร้าวไปถึงกลุ่มอื่น แต่ก็ไม่ตัดสิทธิ์ในการที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่น หรือให้บริการตามความเหมาะสม

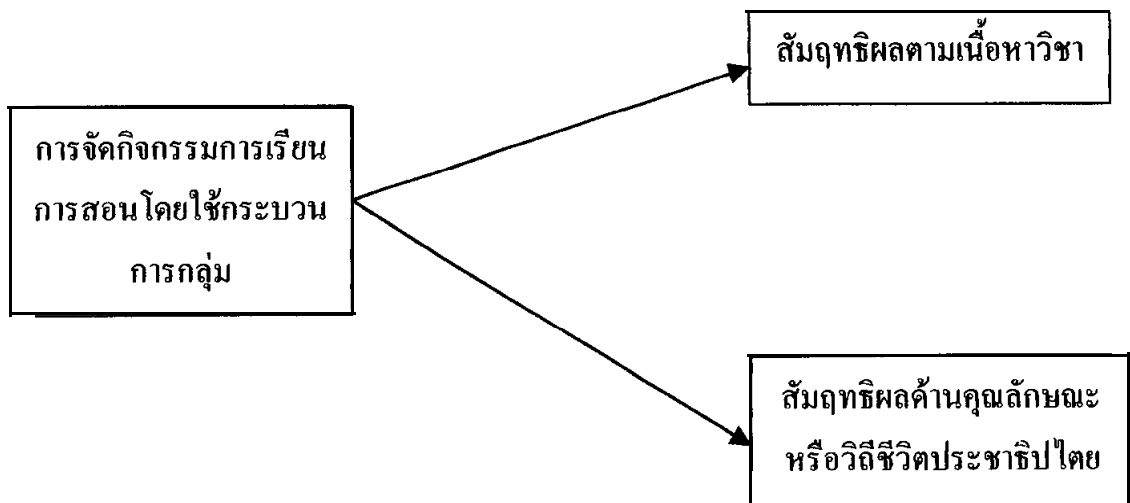
3.4 การเปลี่ยนครูหรือเปลี่ยนวิชาที่เรียน ครูที่เข้าไปสอนในแต่ละห้องควรจะคำนึงถึงข้อตกลงของนักเรียน และของการปกครองในแต่ละห้อง โดยไม่ควรเปลี่ยนแปลงข้อตกลงหรือข้อบังคับเกี่ยวกับการปกครองในห้องเรียน เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีอิสระในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการปกครองชั้นเรียน

3.5 การปกครองตนเองของนักเรียน ในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับกลุ่มย่อยในห้องเรียน จะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกปกครองตนเองไปในตัว ครูจึงควรคอยสอดส่องดูแลการจัดกิจกรรมของนักเรียนตามความเหมาะสม และควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับระบบกลุ่มของนักเรียนเพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญเรื่องระบบกลุ่มและปฏิบัติตามอย่างครู

การใช้เทคนิคกระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย

ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าการสร้างเสริมความเป็นประชาธิปไตย หรือการฝึกฝนให้นักเรียนมีคารวธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องจัดการเรียนการสอนโดยเฉพาะในวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่สามารถสอนแทรกไปในกลุ่มประสบการณ์ใด ๆ ก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอากระบวนการกลุ่มมาใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งจะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทั้งด้านเนื้อหาวิชาและทางด้านคุณลักษณะ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนกับสัมฤทธิ์ผล

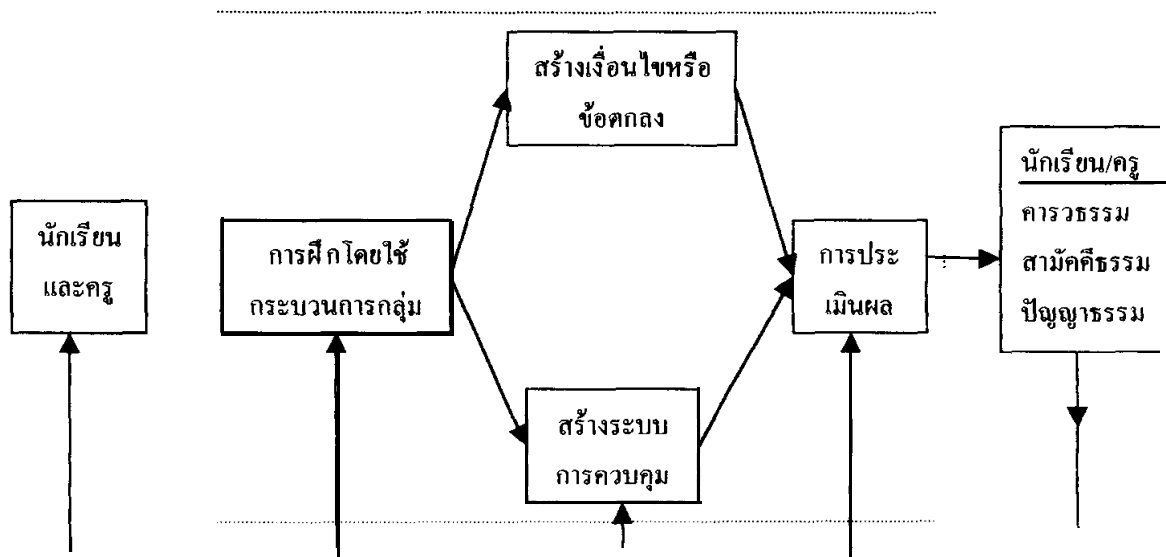

ผลสัมฤทธิ์ด้านคุณลักษณะหรือวิถีชีวิตประชาธิปไตย ถ้าเริ่มต้นสอนอย่างถูกต้องจะประสบผลสำเร็จในไม่ช้า แต่ถ้าสอนไม่ถูกต้อง ถึงแม้จะนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ก็อาจประสบความล้มเหลวได้ เพราะผลสัมฤทธิ์ด้านคุณลักษณะนั้น จะสร้างให้สำเร็จในบุคคลใดได้นั้น บุคคลนั้นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในคุณลักษณะนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ และมีความพอใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามคุณลักษณะนั้นอย่างจริงจัง และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ต้องได้ปฏิบัติด้วยจึงจะถือว่าบุคคลนั้นมีคุณลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างแท้จริง

ในการสอนเรื่องใดหรือกลุ่มวิชาใดก็ตาม ถ้าครูผู้สอนตั้งเป้าหมายไว้ 2 ประการ ดังกล่าวแล้วข้างต้น คือผลสัมฤทธิ์ด้านเนื้อหาวิชา และผลสัมฤทธิ์ด้านคุณลักษณะ การใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อสร้างเสริมคุณลักษณะหรือธรรมะอันเป็นวิถีชีวิตทั้ง 3 ประการดังกล่าวแล้วนั้น ครูควรใช้วิธี

ผลของกลุ่มช่วยในการสร้าง นั่นคือ เมื่อต้องการจะสร้างคุณธรรมข้อใดครูกำหนดไว้เป้าหมายแล้วนำมาสร้างเงื่อนไขของกลุ่ม หรือเพื่อนำเอาไปสอน อาจเรียกว่าข้อกำหนดหรือข้อตกลงก็ได้ พร้อมกับสร้างระบบหรือวิธีการควบคุมให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ แสดงกระบวนการควบคุมการปฏิบัติตามข้อตกลง

จากคุณลักษณะ 3 ประการนั้น ผู้ที่มีจะมีคุณลักษณะใดจะต้องรู้และเข้าใจคุณลักษณะนั้นพอที่จะปฏิบัติ และจึงปฏิบัติ ซึ่งถือได้ว่ามีคุณลักษณะนั้น ๆ แล้ว แต่การปลูกฝังลักษณะบางอย่างก็เป็นเรื่องยาก ต้องใช้เวลานาน และถ้าครูคิดว่าจะสอนเพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของคุณลักษณะนั้น ๆ อย่างดีก่อนแล้วนักเรียนจะปฏิบัติเอง ก็จะไม่ประสบความสำเร็จ และอาจล้มเหลวได้ โดยเฉพาะในนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1-2 ที่ต้องการฝึกปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ช่วยชี้แนะให้นักเรียนเข้าใจโดยใช้การควบคุมมาช่วย จะทำให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตามคุณลักษณะข้อนั้น ๆ ไปก่อน อีกสักระยะหนึ่งนักเรียนจะเข้าใจเอง

1. การสร้างเงื่อนไขหรือข้อตกลง ครูหรือกลุ่มเป็นผู้ตั้งขึ้นให้พอเหมาะกับวัยของนักเรียน การสร้างเงื่อนไขหรือข้อตกลงใด ๆ ก็ตาม ไม่จำเป็นต้องอ้างถึงคุณลักษณะที่จะสร้างตัวอย่าง เช่น ในกรณีที่ครูสอนเรื่องชีวิตในบ้าน โดยให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่มในชั้นต้น ๆ เช่น ประถมศึกษาปีที่

1-2 ครูเริ่มต้นโดยการแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม 4 หรือ 5 กลุ่ม ก็ได้ แล้วให้นักเรียนจัดโต๊ะเพื่อที่จะนั่งแยกกันเป็นกลุ่ม ครูสร้างเงื่อนไขง่าย ๆ ที่นักเรียนสามารถปฏิบัติได้ เช่น เมื่อเวลายกโต๊ะหรือเก้าอี้ ต้องไม่ให้มีเสียงดัง (การวกรรม) ระหว่างปฏิบัติงานในกลุ่มไม่ควรทำเสียงดังจนเป็นที่รำคาญห้องข้างเคียง (การวกรรม) เมื่อเวลาเลิกประธานกลุ่มครูแนะนำให้ให้นักเรียนคิดว่าใครควรเป็นประธาน โดยกำหนดคุณสมบัติของประธานให้ชัดเจนและให้นักเรียนเสนอชื่อประธานพร้อมกับให้เหตุผลว่าเหตุใดจึงเสนอชื่อผู้นั้น (ปัญญากรรม) ระหว่างอยู่ในกลุ่ม เมื่อต้องการอภิปราย ในการพูดแสดงความคิดเห็นก็ต้องใช้เหตุผล (ปัญญากรรม) เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่า ครูหรือกลุ่มจะสร้างเงื่อนไขในการสอนเพียงครั้งเดียวจนครบทุกข้อ นักเรียนจะทำไม่ได้ ควรสร้างเงื่อนไขครั้งละเพียง 1-2 ข้อ เมื่อเรียนบทใหม่จึงสร้างเงื่อนไขใหม่ต่อไปอีก เงื่อนไขนี้จะสูงขึ้นตามวัยของเด็ก เช่น ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ในระหว่างปฏิบัติงานที่ใด ๆ ก็ตาม นักเรียนจะปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจและปฏิบัติงานให้ดีที่สุด (การวกรรม ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ) การเรียนเรื่องพืชผักสวนครัว นักเรียนต้องปลูกพืชผักสวนครัวที่โรงเรียน นักเรียนจะปลูกพืชอะไร นักเรียนต้องคิดและอธิบายเหตุผลประกอบ (ปัญญากรรม) นักเรียนเรียนเรื่องการพัฒนาชุมชน นักเรียนต้องออกไปพัฒนาชุมชน นักเรียนจะต้องร่วมกันวางแผน และดำเนินงานให้ดีที่สุด (สามัคคีธรรม) บทเรียนใด ๆ ก็ตามถ้าเอากระบวนการกลุ่มมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแล้ว ข้อมสร้างเงื่อนไขหรือข้อตกลงเหล่านี้ได้ทั้งหมด

2. การสร้างระบบการควบคุม เมื่อสร้างเงื่อนไขหรือข้อตกลงให้นักเรียนปฏิบัติแล้ว จำเป็นต้องสร้างระบบการควบคุมด้วย ระบบการควบคุมที่ใช้ประธานกลุ่ม และสมาชิกในกลุ่มเป็นผู้ควบคุมดูแลกันเอง ครูเป็นผู้คอยสังเกตและให้คำแนะนำเมื่อถึงเวลาประเมินผล แต่ถ้านักเรียนยังคุมกันเองไม่ได้ หรือระบบควบคุมยังไม่ดี ครูอาจช่วยเหลือบ้างในกรณีที่จำเป็น การควบคุมดังกล่าวนี้ทำได้โดยมอบหมายให้ประธานกลุ่มเป็นผู้รักษาข้อตกลงหรือเงื่อนไขนั้น ๆ ถ้าสมาชิกทำผิดเงื่อนไขประธานจะเป็นผู้ตักเตือน อย่างไรก็ตามสมาชิกในกลุ่มก็มีสิทธิ์จะตักเตือนเพื่อน ๆ ด้วย ดังตัวอย่าง เช่น เมื่อนักเรียนยกโต๊ะเก้าอี้เสียงดังเมื่อจัดกลุ่ม ประธานก็จะเตือนสมาชิกที่ทำให้เสียงดัง ถ้าประธานไม่เตือนสมาชิกอื่นก็เตือนได้เช่นกัน ในนักเรียนชั้นใด ๆ นั้น แม้เงื่อนไขจะยากขึ้นก็ยังคงมอบให้ประธานควบคุมต่อไปอีก โดยเป็นผู้รับผิดชอบตักเตือนเพื่อน ๆ ที่ผิดข้อตกลง ถ้านักเรียนได้ฝึกมาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เมื่อนักเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จะไม่มีปัญหาเรื่องการควบคุมกันเองอีกต่อไป นักเรียนจะรู้จักประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงและตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะได้เป็นอย่างดี

3. การประเมินผลพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม (ในลักษณะของกระบวนการเรียนการสอน) เครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมนักเรียนให้ประพฤติปฏิบัติตามเงื่อนไขอีกอย่างหนึ่งคือการประเมินผล การประเมินผลพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มนั้น จะทำทุกวัน โดยที่ประธานจะชี้แจงข้อสังเกตให้สมาชิกฟังและขอให้สมาชิกแก้ไขการปฏิบัติเสียใหม่ สมาชิกทุกคนมีสิทธิ์ที่จะประเมินพฤติกรรมของตนเอง ของประธาน และของหมู่คณะ เมื่อสมาชิกคนใดถูกตำหนิหรือถูกตักเตือนจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ดีขึ้นในวันต่อ ๆ ไป ในการประเมินผลนั้นครูเป็นบุคคลที่สำคัญมาก เพราะเป็นผู้ที่คอยสังเกตและรู้พฤติกรรมของนักเรียนทุกคน เมื่อนักเรียนประเมินผลเสร็จแล้วครูจะชี้แจงเพิ่มเติมสิ่งที่นักเรียนบกพร่องและสมาชิกไม่พุดถึงเพื่อให้นักเรียนได้ทราบและปฏิบัติได้ถูกต้อง ในการประเมินผลทุกครั้งครูจะต้องรับฟังรายละเอียดการประเมินอย่างใกล้ชิดและให้คำแนะนำเพิ่มเติมในสิ่งที่จำเป็น

4. บทบาทของครู การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดวิถีชีวิตประชาธิปไตยโดยนำเอาระบบกลุ่มมาใช้ นั้น อาจจะไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากครูไม่เข้าใจบทบาทของตนเอง คือไม่ทราบว่า จะใช้กระบวนการนี้สร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย ครูอีกจำนวนหนึ่งคิดว่าการมอบหมายงานให้นักเรียนทำแล้วถือว่าจบกระบวนการไม่ต้องช่วยเหลือดูแลอีกต่อไป ครูบางคนสังเกตการทำงานของนักเรียนตลอดเวลา แต่เมื่อเห็นพฤติกรรมที่ผิด ๆ ไม่อาจจะแก้ไขได้ และก็มีความคิดว่า การเรียนคือ การสอนให้เด็กมีความรู้ในเนื้อหาวิชา อย่างอื่นไม่สำคัญ ครูประเภทนี้ยังมีอยู่บ้าง

เพื่อให้การสอนเพื่อสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยประสบความสำเร็จ ครูจะต้องสนใจและเอาใจใส่ในพฤติกรรมของนักเรียนอย่างจริงจัง และต้องคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือตลอดเวลา การปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นดำเนินไปตลอดวัน ครูผู้สอนจะต้องอยู่ใกล้ชิดและจับบันทึกข้อบกพร่องเอาไว้เพื่อเสนอแนะหาทางแก้ไขในตอนประเมินผล ถ้าพบข้อบกพร่องที่จะต้องแก้ไข ครูจะต้องช่วยแก้ไขทันที เช่น ให้นักเรียนจัดโต๊ะเป็นกลุ่ม ๆ นักเรียนลากโต๊ะมีเสียงดัง ครูจะต้องแก้ไขนั้นมิใช่การบอกนักเรียนให้ยกโต๊ะเบา ๆ แต่ครูจะรอให้นักเรียนยกโต๊ะจนสำเร็จเรียบร้อยแล้วจึงถามนักเรียนว่ายกโต๊ะกันมีเสียงเบาตามข้อตกลงหรือไม่ รบกวนผู้อื่นหรือไม่ นักเรียนทุกคนยอมรับว่าเสียงดัง ครูจึงถือโอกาสทดลองใหม่ให้ยกโต๊ะกลับที่เดิม คราวนี้จะให้นักเรียนคนใดคนหนึ่งคอยฟังเสียง เสร็จแล้วให้นักเรียนคนนั้นวิจารณ์การยกโต๊ะตามที่ตนได้ยิน เพียงเท่านั้นจะทำให้นักเรียนมีความระมัดระวังในการยกโต๊ะมากยิ่งขึ้น เหตุผลในการยกโต๊ะเบา ๆ นั้น ครูหรือนักเรียนชี้แจงว่าเพื่อไม่ให้นักเรียนในห้องข้างเคียงเสียสมาธิในการเรียน เป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล

ในเรื่องอื่น ๆ ที่ครูต้องพิจารณาว่าควรจะช่วยเหลือทันที หรือไม่นั้นมียุทธศาสตร์หลายเรื่องซึ่งควรจะต้องพิจารณาว่า ควรจะอย่างไรจึงจะเหมาะสมที่สุด เช่น ครูสังเกตเห็นว่านักเรียนกลุ่มหนึ่งทำงานโดยไม่รับผิดชอบไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข งานไม่เสร็จตามกำหนด เมื่อเป็นเช่นนี้ครูต้องคิดว่าควรจะทำอย่างไร จะเข้าไปเตือนให้นักเรียนทำงานให้เสร็จหรือจะเก็บไว้ว่ากล่าวตอนประเมินผลหรือควรทำอย่างอื่น ถ้านักเรียนในกลุ่มนั้นเป็นนักเรียนชั้น ป. 1 2 ครูควรจะไปบอกประธาน ให้ประธานบอกสมาชิกให้ร่วมกันทำงาน ถ้าเป็นนักเรียนชั้นสูงกว่านั้น ครูไม่ควรทำอะไรในขณะนั้น แต่จะนำเอาไปชี้แจงในเวลาประเมินผลการปฏิบัติงาน ถ้าเป็นเหตุการณ์ในการสอนข่าวและเหตุการณ์ เช่น นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เล่าว่าได้ฟังข่าวจากวิทยุแจ้งว่ารถบรรทุกคันหนึ่งแล่นชนคนเดินถนนตาย 3 คน ชาย 2 คน หญิง 1 คน เมื่อเล่าเสร็จแล้วนักเรียนคนหนึ่งยกมือถาม เมื่อได้รับอนุญาตให้ถามจึงถามว่ารถบรรทุกชนคนตายกี่คน ถ้าครูพบสถานการณ์เช่นนี้ ครูจะต้องรีบเข้าไปให้คำแนะนำทันที โดยรีบบอกว่า ผู้เล่าบอกแล้วว่าคนตาย 3 คน แล้วทำไมจึงถามในสิ่งที่เขาเล่าให้ฟังแล้วคำถามประเภทนี้ไม่ดี ครูขอให้ถามใหม่ แต่ถ้านักเรียนคนหนึ่งถามว่า คนเดินอยู่ริมถนน คนขับรถบรรทุกก็ต้องปฏิบัติตามกฎจราจร ทำไมจึงชนคนตายได้ถึง 3 คน คำถามเช่นนี้ ครูต้องถือโอกาสยกย่องนักเรียนทันทีว่าถามได้ดีมาก ขอชมเชยให้นักเรียนคนอื่น ๆ เอาเป็นตัวอย่างให้นักเรียนปรบมือให้ด้วย

บทบาทของครูมีความสำคัญมาก ถ้าครูเข้าช่วยเหลือนักเรียนในสถานการณ์ที่ไม่ควรช่วยก็จะเกิดผลเสียหาย ถ้าไม่เข้าไปช่วยในสถานการณ์ที่ควรช่วยก็จะเกิดผลเสียหายได้เช่นกัน ครูจึงต้องพิจารณาโดยรอบคอบว่าเมื่อใดควรทำอย่างไร

ครูควรใช้บทบาทดังกล่าวข้างต้นเมื่อไรนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ถ้าใช้ไม่ถูกต้องจะประสบความสำเร็จน้อยกว่าความสำเร็จ โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ครูจะมอบอำนาจให้นักเรียนควบคุมตนเองทั้งความประพฤติ และการปฏิบัติงานให้กลุ่มทั้งหมด ครูเพียงช่วยเสนอแนะข้อบกพร่องเท่านั้น และจะนำเอาไปเสนอแนะในเวลาประเมินผล อย่างไรก็ตามการฝึกในระยะแรก ๆ นั้น มีปัญหาหากครูจึงต้องช่วยเหลือ เพื่อให้การช่วยเหลือเกิดผลดี ครูจึงควรพิจารณาช่วยในสิ่งที่จำเป็น ดังนี้

1. ในสถานการณ์รีบด่วน ถ้าไม่แก้ไขจะทำให้ให้นักเรียนคิดว่าสิ่งที่ทำไปนั้นถูกต้อง และจะทำต่อไปอีก เช่น กรณีการยกโต๊ะ การพูดเสียงดังเกินควร ฯลฯ
2. สิ่งที่จะต้องช่วยแก้ไขทันที ถ้าทิ้งไว้จะไม่เกิดผลดี เช่น นักเรียนตั้งคำถามไม่ดีหรืออภิปรายอย่างขาดเหตุผล ฯลฯ

3. เมื่อพบว่านักเรียนไม่สามารถจะจัดการตนเองได้ เช่น นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 2 ทำงานไม่เรียบร้อย ไม่เอาใจใส่ ไม่รับผิดชอบ ครูต้องช่วย โดยชี้แนะให้เขาระลึกถึงข้อตกลงมากกว่าไปนอกให้ทำงาน

4. เมื่อครูต้องการจะสอนสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้แก่ นักเรียน เช่น นักเรียนกำลังอภิปราย แต่สมาชิกในกลุ่มไม่ใช้เหตุผลที่เข้าข้างตัวเอง ครูจะต้องช่วยชี้แจงว่าการอภิปรายควรใช้เหตุผลอย่างไร เป็นต้น

5. เมื่อพบว่านักเรียนทำไม่ถูก เช่น นักเรียนกำลังจะเลือกปลูกผักสวนชนิดใดชนิดหนึ่ง ระหว่างผักคะน้ากับผักกวางตุ้ง หลังจากนักเรียนเสนอขึ้นมาแล้ว ประธานเสนอให้ออกเสียงทันที ครูต้องเข้าไปแนะนำว่าจะปลูกผักอะไรนั้น ต้องคิดให้รอบคอบและมีเหตุผลสนับสนุน ไม่ควรตัดสินใจด้วยการออกเสียง โดยไม่มีการอภิปราย ขอให้นักเรียนช่วยกันอภิปรายก่อนแล้วเลือกปฏิบัติในทางที่เห็นว่าเหมาะสม ถ้าไม่มีความจำเป็นไม่ควรใช้วิธีการออกเสียง

ตัวอย่างบทบาทของครูในการเข้าไปช่วยเหลือแนะนำนักเรียน

ตัวอย่างต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่า ครูควรจะเข้าไปช่วยเหลือให้คำแนะนำนักเรียนในสถานการณ์นั้น ๆ ทันทีหรือไม่ หรือควรจะรอไปเมื่อถึงเวลาประเมินผล เช่น ในการเรียนเรื่อง “บ้าน” ครูแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มไปดูบ้านหลังหนึ่ง แล้วกลับมาปรึกษากันว่าจะจัดบ้านที่ไปดูนั้นอย่างไร เมื่อไม่ได้คำตอบที่เพียงพอ จึงเชิญวิทยากรมาบรรยายเสร็จแล้วนักเรียนวางแผนไปปรับปรุงบ้านหลังนั้น ให้สะอาดและสวยงามถูกหลักสุขภาพดี กิจกรรมจะดำเนินตามลำดับ ดังนี้

1. ครูแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ และให้จัดโต๊ะที่นั่งเป็นกลุ่ม นักเรียนรับเคลื่อนย้ายโต๊ะโยธามัดระวางไม่ให้มีเสียงดัง ถ้ามีกลุ่มใดทำเสียงดัง ครูต้องบอกประธานว่า กลุ่มของเขาทำเสียงดัง

2. ครูกำหนดงานโดยมอบให้นักเรียนไปดูบ้านหลังหนึ่งแล้วหาทางช่วยกันพัฒนา

3. นักเรียนเลือกประธาน นักเรียนกลุ่มหนึ่งซุบซิบกัน 2 – 3 คำ แล้วให้นักเรียนคนหนึ่งเป็นประธาน ครูสังเกตเห็นจึงเข้าไปถามว่า เลือกประธานหรือยัง ถ้าเลือกแล้วครูของทราบเหตุผลที่เลือกคนนั้น ถ้ายังไม่เลือกครูแนะนำวิธีเลือกโดยการเสนอชื่อพร้อมอธิบายคุณสมบัติของผู้นั้นให้เพื่อน ๆ ฟัง เมื่อนักเรียนเริ่มอภิปราย ต่างคนต่างพูด ไม่มีการยกมือขออนุญาตประธานครูต้องเข้าไปช่วยชี้แจง

4. นักเรียนตกลงจะไปดูบ้านที่ครูกำหนดให้ โดยไม่สร้างข้อตกลง ครูต้องเข้าไปซักถามว่าจะไปอย่างไร ควรปฏิบัติตนอย่างไรระหว่างเดินทาง เมื่อไปถึงบ้านผู้ปกครองควรทำอย่างไร ควรตั้งเป็นข้อกำหนดไว้

5. นักเรียนเดินทางไปศึกษาบ้านที่กำหนดไว้ ระหว่างครูสังเกตเห็นนักเรียนเดินเหยียบพืชที่ชาวบ้านปลูกไว้ข้างทาง จึงจับบันทึกไว้

6. นักเรียนถึงบ้านผู้ปกครอง หลายคนยกมือไหว้ บางคนไม่ยกมือไหว้ ครูต้องบันทึกไว้

7. นักเรียนสอบถามผู้ปกครองโดยแย่งกันถาม ครูต้องบันทึกไว้

8. คุณภาพของบ้านเสร็จเรียบร้อยเดินทางกลับโดยไม่กล่าวขอบคุณผู้ปกครอง ครูบันทึกไว้

เมื่อมาถึงโรงเรียนให้นักเรียนประเมินผลการไปศึกษาสถานที่สองเรื่อง คือบ้านที่ไปดูลักษณะเป็นอย่างไร และนักเรียนปฏิบัติตามข้อตกลงก่อนเดินทางหรือไม่ เมื่อนักเรียนประเมินผลเสร็จเรียบร้อยแล้วครูประเมินผลเพิ่มเติมในสิ่งที่ครูจับบันทึกเอาไว้และให้นักเรียนถือปฏิบัติในครั้งต่อ ๆ ไปด้วย

ข้อสังเกตจากตัวอย่างนี้ คือ ได้สอนนักเรียนในเรื่องสำคัญ ๆ ดังนี้

การวธธรรม - ให้ยกโต๊ะเบา ๆ เพื่อจะไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่นที่กำลังใช้สมาธิหรือกำลังเรียน
- ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม
- แสดงสัมมาคารวะกับเจ้าของบ้าน
- ไม่ทำลายข้าวของผู้อื่นระหว่างเดินทาง (เคารพสิทธิของผู้อื่น)

สามัคคีธรรม - ร่วมกันวางแผน
- ร่วมกันปฏิบัติงานตามที่ตกลงด้วยความพร้อมเพรียง

ปัญญาธรรม - ศึกษาข้อเท็จจริงให้ถ่องแท้ ก่อนตัดสินใจทำอะไรลงไป

ถ้าทุกบทเรียนครูสอนแก่นักเรียนเช่นนี้ นักเรียนก็สามารถที่จะพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยได้อย่างถูกต้องต่อไป

การประเมินผล

ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษานั้น เมื่อได้ดำเนินการไประยะหนึ่งแล้ว ควรตรวจสอบดูว่า นักเรียนมีพฤติกรรมตามที่พึงประสงค์หรือไม่ และในขณะเดียวกันต้องประเมินว่าคุณครูผู้สอนได้ดำเนินการตามบทบาทที่ควรจะเป็นอย่างไร และเพียงใด ทั้งนี้เพื่อนำผลประเมินไปปรับปรุงและพัฒนาต่อไป ดังนั้นในบทนี้จึงเสนอประเด็นสำคัญของการประเมินและเครื่องมือในการประเมิน ดังนี้

1. การประเมินพฤติกรรมวิถีชีวิตประชาธิปไตยของนักเรียน
2. กระประเมินบทบาทของครูผู้สอนในการฝึกฝนนักเรียน เรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย
3. แบบบันทึกพฤติกรรมด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตย

4. แบบบันทึกบทบาทของครูผู้สอนในการฝึกฝนนักเรียนเรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย

แนวทางการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนตามที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น หากพิจารณาวิเคราะห์ในเชิงกลับกันก็จะเห็นถึงแนวกระทบหรืออิทธิพลของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีต่อระบบการศึกษาในส่วนของสถานศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติทางการศึกษาทั้งในด้านการจัดการองค์การบริหาร การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม ตลอดจนการจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม การศึกษากับการเมืองมีความเกี่ยวพันกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อม โรงเรียนเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่เยาวชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของรัฐ รัฐจะเจริญรุ่งเรืองมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชากร ซึ่งโรงเรียนเป็นผู้สร้างคุณภาพของประชากรอีกส่วนหนึ่งด้วย ดังเช่น อาริสโตเติล บิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์ กล่าวว่า “สิ่งที่คุณต้องการให้มีในรัฐ ท่านต้องบรรจุไว้ในโรงเรียน” บทบาทของครูส่วนหนึ่งนั้นจะต้องปลูกฝังประชาธิปไตย และเสริมสร้างทัศนคติทางการเมืองด้วยการสอนและจัดดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียน